

e-mentor

DWUMIESIĘCZNIK SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE
WSPÓŁWYDAWCA: FUNDACJA PROMOCJI I AKREDYTACJI KIERUNKÓW EKONOMICZNYCH

2019, nr 4 (81)

Becker-Pestka, D. (2019). Organizacja systemu edukacji skazanych w Polsce. *e-mentor*, 4(81), 14–21. DOI: 10.15219/em81.1430

Organizacja systemu edukacji skazanych w Polsce

Daria Becker-Pestka*

Podniesienie poziomu wykształcenia skazanych i umożliwienie im zdobycia kwalifikacji pełni istotną rolę w przygotowaniu ich do życia na wolności. Zgodnie z polskim ustawodawstwem wszyscy osadzeni przebywający w zakładach karnych i aresztach śledczych mają prawo do nauki. Edukacja skazanych, a zwłaszcza przygotowanie ich do podjęcia zawodowej aktywności po zakończeniu odbywania kary, jest jednym z zasadniczych elementów oddziaływań penitencjarnych.

Wprowadzenie

Sytuacja na polskim rynku pracy wymaga posiadania wykształcenia i nieustannego uzupełniania wiedzy. W niekorzystnym położeniu znajdują się zarówno osoby mające braki w zakresie formalnego wykształcenia, jak i mające deficyty w obszarze przygotowania zawodowego. Te czynniki sprzyjają wykluczeniu z rynku pracy. W specyficznej sytuacji są osoby przebywające w zakładach karnych, ponieważ w ich przypadku nieposiadanie wykształcenia może doprowadzić do powrotu do przestępstwa. Tymczasem z danych Służby Więziennej wynika, że ostatniego dnia 2018 roku w zakładach karnych i aresztach śledczych w Polsce przebywało aż 74 896 skazanych (Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej [MS, CZSW], 2019, s. 1). Są to osoby narażone na ekskluzję, zagrożone powrotem do popełnienia czynów karalnych i potencjalni klienci pomocy społecznej.

Warto przy tym pamiętać, że wejście w konflikt z prawem i wynikające z tego konsekwencje wiążą się z wykluczeniem z funkcjonowania w rodzinie, utrudniają realizację zobowiązań finansowych, tworzenie więzi społecznych. Czas spędzony w warunkach więziennej izolacji wpływa niekorzystnie na relacje z rynkiem pracy i środowiskiem potencjalnych pracodawców.

Formy edukacji dostępne dla skazanych

Osoby przebywające w warunkach izolacji mają możliwość zdobywania wiedzy i podnoszenia swoich

kwalifikacji na zróżnicowanym poziomie i w różnych obszarach. Skazani mogą się uczyć w szkole podstawowej, średniej, zdać maturę, a nawet – po uzyskaniu zgody władz jednostki – kontynuować naukę na poziomie wyższym. Osadzeni mogą również zdobyć zawód, przekwalifikować się czy nabyć nowe umiejętności na specjalistycznych kursach. Uzyskane w ich ramach kwalifikacje wpisują się w aktualne potrzeby rynku pracy. Dzięki kształceniu skazanym łatwiej jest po opuszczeniu zakładu karnego znaleźć zatrudnienie. Edukacja pozwala również podnieść samoocenę i samostereowność, wymusza samodyscyplinę. Jednocześnie stwarza możliwość poszerzenia wiedzy, powrotu do społeczeństwa i na otwarty rynek pracy. Dla wielu osadzonych pobyt w więzieniu może być okazją do uzupełnienia braków w wykształceniu, podniesienia bądź zmiany kwalifikacji, określenia swoich słabych i mocnych stron.

Kształcenie osadzonych jest bardzo korzystne, ma pozytywne skutki nie tylko dla nich samych, ale także dla ogółu. Edukacja może stanowić ważny czynnik readaptacji społecznej. Z uwagi na społeczną wartość ważne jest to, żeby wzrastało dążenie skazanych do podnoszenia kwalifikacji. Wielu osadzonych nie chce się uczyć, co ma swoje źródło w ich dotychczasowych niepowodzeniach szkolnych. Istotnym czynnikiem hamującym zdobywanie wiedzy przez więźniów jest ich wstyd związany z deficytami w zakresie szkolnej wiedzy, brakiem zainteresowań czy wiary we własny potencjał.

Celem opracowania jest pokazanie, jak funkcjonuje system edukacji skazanych w Polsce i jakimi formami kształcenia objęci są osadzeni. Zastosowano metodę analizy treści. Informacje zostały zaczerpnięte z takich dokumentów i opracowań jak regulacje prawne, dane statystyczne, materiały Służby Więziennej oraz wybrane publikacje specjalistyczne. Ze względu na społeczną wartość edukacji osadzonych oraz ograniczone ramy opracowania przedstawiony materiał może być wstępnym elementem bardziej pogłębionej analizy.

* Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku

Podstawy prawne organizacji systemu edukacji skazanych w Polsce

Działania w zakresie edukacji wynikają z obowiązujących w Polsce przepisów prawnych. Należy wśród nich wymienić Ustawę z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Ustawa, 1991) oraz Ustawę z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny wykonawczy (Ustawa, 1997).

Artykuł 67 tej drugiej ustawy stanowi, że: „W oddziaływaniu na skazanych, przy poszanowaniu ich praw i wymaganiu wypełniania przez nich obowiązków, uwzględnia się przede wszystkim pracę, zwłaszcza sprzyjającą zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne”. Bezpośrednio do nauczania odnosi się artykuł 130 wspomnianej ustawy. W myśl przepisów: „w zakładach karnych prowadzi się nauczanie obowiązkowe w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum, a także umożliwia się nauczanie w zakresie ponadpodstawowym (ponadgimnazjalnym) i na kursach zawodowych”. Pierwszeństwo w dostępie do nauczania mają skazani, którzy po odbyciu kary nie będą mogli wykonywać wyuczonego zawodu, więźniowie bez wyuczonego zawodu, a także ci, którzy nie ukończyli 21. roku życia. Osoby nieposiadające wystarczających środków materialnych otrzymują nieodpłatnie podręczniki i pomoce naukowe. Istnieje również możliwość kształcenia się poza terenem zakładu karnego, o ile jego dyrektor wyrazi na to zgodę. W szczególnych przypadkach zakład karny może ponieść koszty związane z nauką skazanego (Ustawa, 1997).

Istotnym aktem prawnym jest też Ustawa o systemie oświaty, ponieważ szkoły przy zakładach karnych i aresztach śledczych działają zgodnie z zawartymi w niej zapisami. Ustawa reguluje kwestie prawne związane z systemem oświaty w Polsce. Określa między innymi rodzaje szkół, zasady oceniania i promowania uczniów, wykaz i zakres kompetencji dyrektorów szkół i placówek, rad pedagogicznych, zasady finansowania oświaty i wiele innych kwestii. W świetle ustawy oświata stanowi dobro całego społeczeństwa a szkoła zapewnia każdemu uczniowi optymalne warunki do rozwoju, przygotowuje do realizacji obowiązków rodzinnych, zawodowych, obywatelskich (Ustawa, 1991).

Placówki działające przy zakładach karnych i aresztach śledczych są szkołami publicznymi, realizują takie same podstawy programowe i programy nauczania jak szkoły funkcjonujące w warunkach wolnościowych. Pracujący w nich nauczyciele podlegają tym samym regulacjom i wymogom co pedagodzy zatrudnieni w szkołach zewnętrznych.

Wyposażenie przywieziennych placówek edukacyjnych jest dostosowane do wymagań do prowadzenia i realizacji procesu dydaktycznego. Uzyskiwane przez absolwentów rezultaty potwierdzone przez egzaminy zewnętrzne wskazują na ogromny wysi-

łek skazanych i nauczycieli. Nauczanie odbywa się w specyficznych warunkach pozbawienia wolności i swobód.

Wszystkie osoby przebywające w zakładach karnych i aresztach śledczych mają prawo do nauki i mogą się uczyć. Jest to zagwarantowane i uregulowane wspomnianymi przepisami prawa, przede wszystkim Kodeksem karnym wykonawczym. Szkoły i placówki oświatowe działające przy zakładach karnych i aresztach śledczych organizowane są na wszystkich poziomach edukacyjnych z wyjątkiem szkół wyższych. Osadzeni mogą realizować prawo do nauki poza zakładem karnym i pozostaje to w zgodzie z obowiązującym prawem (Służba Więzienna [SW], 2017a).

Cele i motywy uzupełniania edukacji przez skazanych

Rozpoczęcie nauki przez skazanego stanowi rezultat jego własnej decyzji. Największym zainteresowaniem w polskiej rzeczywistości cieszą się szkoły zasadnicze. Ich popularność wynika z faktu, że dają one realną możliwość zdobycia zawodu oraz podjęcia pracy po opuszczeniu zakładu karnego. W warunkach więziennej izolacji istotny problem stanowi praktyczna nauka zawodu oraz podjęcie zatrudnienia. Poważną trudnością jest również niedoposażenie więziennych bibliotek w stosowne i aktualne materiały edukacyjne (Jaworska, 2012, s. 323).

Wśród najważniejszych celów nauki podejmowanej w zakładzie karnym należy wymienić:

- uzupełnienie deficytów w wykształceniu,
- przygotowanie do zawodu, co ma przyczynić się do znalezienia pracy w warunkach życia na wolności,
- podniesienie samooceny skazanych (zwłaszcza tych osób, które pomimo posiadania wykształcenia podstawowego nie potrafią czytać ani pisać),
- wyeliminowanie powrotności do przestępstwa,
- zminimalizowanie możliwości wykluczenia społecznego po opuszczeniu zakładu karnego (Jaworska, 2012, s. 324).

Z publikowanych przez Służbę Więzienną danych wynika, że w roku szkolnym 2016/2017 działały 183 przywiezienne oddziały szkolne. W roku 2017/2018 było ich 186.

Szczegółowe informacje na temat przywieziennych szkół i oddziałów szkolnych zawiera tabela 1.

Funkcjonowanie sieci szkół stwarza osadzonym możliwość uzupełnienia wykształcenia podstawowego, co w dalszej kolejności daje szansę na zdobycie zawodu. Przebywając w warunkach izolacji osoby legitymują się zazwyczaj niskim poziomem wykształcenia, stąd tak ważne jest uzupełnienie braków. Zdobycie świadectwa ukończenia szkoły staje się dla nich szansą na wejście lub powrót na rynek pracy. Część osadzonych nigdy na nim nie funkcjonowała, dlatego nauka jest nie tylko sposobem spędzania

Tabela 1. Przywięzienne szkoły i oddziały szkolne

Wyszczególnienie	Liczba szkół w roku szkolnym		Liczba oddziałów w roku szkolnym	
	2016/2017	2017/2018	2016/2017	2017/2018
ogółem	25	26	183	186
szkoły podstawowe	0	2	0	2
gimnazja	6	4	8	6
zasadnicze szkoły zawodowe	x	x	x	x
technika zawodowe	x	x	x	x
szkoły policealne	1	2	3	4
licea ogólnokształcące	18	18	60	53
kwalifikacyjne kursy zawodowe	x	x	112	121

Źródło: Roczna informacja statystyczna za rok 2018 (MS, CZSW, 2019).

czasu, ale też zwiększenia szans na zatrudnienie i przystosowanie się do życia po opuszczeniu jednostki penitencjarnej.

Przeciętnie w każdym roku naukę w formach szkolnych organizuje się dla około 3500 osadzonych. Poddawani są oni oddziaływaniom dydaktyczno-wychowawczym, które stanowią jeden z bardziej efektywnych elementów pracy resocjalizacyjnej. Uczniowie szkół stanowią około 4,5% wszystkich osadzonych w aresztach śledczych i zakładach karnych. Najważniejsze jest zapewnienie skazanym szansy ukończenia szkoły podstawowej i gimnazjum, ponieważ bez tego nie jest możliwa dalsza nauka. Liczba miejsc w tych szkołach zapewnia możliwość objęcia nauczaniem wszystkich wymagających kształcenia na tym poziomie. Jednocześnie na podkreślenie zasługuje fakt stosunkowo dużej zdawalności egzaminu maturalnego w szkołach średnich prowadzonych przy jednostkach penitencjarnych (SW, 2017a).

W tabeli 2 przedstawiono dane statystyczne dotyczące osób osadzonych objętych nauczaniem w różnego typu szkołach.

Oferta nauczania w szkołach przywięziennych różnego typu skierowana jest przede wszystkim

do skazanych młodocianych i odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy. Stanowią oni najliczniejszą grupę osadzonych uczących się w szkołach. W sumie jest to 66% wszystkich uczniów szkół przywięziennych. Nie powoduje to jednak ograniczenia możliwości kształcenia skazanym z innymi grupami klasyfikacyjnymi. Istotne jest to, żeby wyrazili pragnienie kontynuowania przerwanej nauki w formach szkolnych (SW, 2017a).

Ważne dopełnienie oferty edukacyjnej dla osadzonych stanowią szkolenia kursowe organizowane przez jednostki penitencjarne. Adresatami i odbiorcami tych działań są przede wszystkim skazani dorośli niemający żadnych umiejętności zawodowych lub wymagający przekwalifikowania zawodowego. Szkolenia kursowe organizuje się głównie dla skazanych kończących odbywanie kary. Cel stanowi zwiększenie ich szans na podjęcie pracy zarobkowej po opuszczeniu zakładu karnego, a tym samym ograniczenie zjawiska powrotu do przestępstwa. Należy zaznaczyć, że szkolenia kursowe organizowane są w porozumieniu z urzędami pracy, a ich zakres dostosowuje się do potrzeb lokalnego rynku pracy. Stanowią bardzo pożądaną formę uzupełniającą szkolenie zawodowe

Tabela 2. Osadzeni objęci nauczaniem w szkołach przywięziennych i pozawięziennych

Wyszczególnienie	Osób w roku szkolnym	
	2016/2017	2017/2018
ogółem	4330	4103
szkoły podstawowe	0	39
gimnazja	154	78
zasadnicze szkoły zawodowe	x	x
technika zawodowe	x	x
szkoły policealne	63	83
licea ogólnokształcące	1287	1000
szkoły wyższe	17	10
kwalifikacyjne kursy zawodowe	2809	2893

Źródło: Roczna informacja statystyczna za rok 2018 (MS, CZSW, 2019).

skazanych. Relatywnie krótki okres realizacji oraz duża różnorodność to ich podstawowe atuty. Biorąc pod uwagę średni wymiar odbywania kary w zakładach penitencjarnych, w 2018 roku wynoszący 46 miesięcy, szkolenia kursowe stanowią istotne uzupełnienie oferty edukacyjnej dla skazanych z niskimi wyrokami (MS, CZSW, 2019).

Edukacja osadzonych stanowi istotny element procesu społecznej reintegracji. W 2018 roku udzielono osadzonym 61 979 pozwoleń na uczestnictwo w nauczaniu, szkoleniu, zajęciach kulturalno-oświatowych i sportowych (MS, CZSW, 2019). Dane te pokazują, że co piąty skazany został objęty działaniami edukacyjnymi. Jednocześnie trudno wyraźnie wyodrębnić grupę skazanych szczególnie potrzebujących kształcenia i udziału w zajęciach edukacyjnych. Co piąty osadzony ma nie więcej niż 25 lat. Wiek może wskazywać na konieczność objęcia nauczaniem właśnie tej grupy. Warto jednak pamiętać, że wielu osadzonych ma opóźnienia edukacyjne i deficyty w zakresie formalnego wykształcenia. Jednocześnie obecnie kładzie się nacisk na edukację ustawiczną, co powoduje, że różnych form kształcenia potrzebuje cała populacja osadzonych.

Należy też podkreślić, że osadzeni mogą podejmować naukę nie tylko w szkołach podstawowych, średnich czy na kursach. Mają również możliwość studiowania na uczelni, chociaż takie działanie wymaga uzyskania zgody dyrektora zakładu karnego.

Warunki uczestnictwa w edukacji osób skazanych

Należy zaznaczyć, że nabór i organizacja nauczania w szkołach przy zakładach karnych i aresztach śledczych odbywa się w oparciu o Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie szczegółowych zasad i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych (Rozporządzenie, 2016). Do nauczania kwalifikuje się:

- 1) obligatoryjnie – osadzonych, którzy nie ukończyli 18. roku życia, zobowiązanych do realizacji obowiązku szkolnego i obowiązku nauki na podstawie ustawy o systemie oświaty;
- 2) na wniosek działu penitencjarnego zakładu – osadzonych, którym w indywidualnym programie oddziaływania określono potrzebę nauczania;
- 3) osadzonych, którzy wystąpili z prośbą o podjęcie nauki lub jej kontynuację w określonym typie szkoły.

Osadzony, w celu podjęcia nauki w szkole, występuje z wnioskiem do komisji penitencjarnej o skierowanie do nauczania. Komisja penitencjarna, kwalifikując do nauczania w określonym typie szkoły lub na kwalifikacyjnym kursie zawodowym kieruje się w szczególności kryteriami takimi jak:

- 1) udokumentowana dotychczasowa nauka stanowiąca podbudowę programową konieczną do podjęcia nauki w wybranym typie szkoły lub semestrze nauki;

- 2) motywacja i predyspozycje do nauki w odpowiednim typie szkoły;
- 3) zalecenia zawarte w indywidualnym programie oddziaływania;
- 4) zalecenia wynikające z przeprowadzonych badań psychologicznych, o ile takie badania zostały przeprowadzone;
- 5) ogólny stan zdrowia oceniony przez lekarza zatrudnionego w więziennej służbie zdrowia;
- 6) termin warunkowego przedterminowego zwolnienia lub końca kary;
- 7) dotychczasowy staż pracy osadzonego w wybranym zawodzie;
- 8) zgodność wybranego przez osadzonego typu szkoły i kierunku kształcenia z wykazem szkół i aktualnym, na dany semestr, wykazem kierunków kształcenia i semestrów nauki w szkołach;
- 9) przeznaczenie jednostki penitencjarnej, przy której funkcjonuje wybrana przez osadzonego szkoła;
- 10) konieczność zapewnienia porządku i bezpieczeństwa w zakładzie.

Osadzonych kwalifikuje się do nauczania w szkole lub na kwalifikacyjny kurs zawodowy, jeżeli czas pozostały do zakończenia odbywania kary nie jest krótszy niż okres trwania nauki w szkole lub na kwalifikacyjnym kursie zawodowym. Do wszystkich typów szkół i na kwalifikacyjne kursy zawodowe można również kwalifikować osadzonych warunkowo, jeżeli do terminu zwolnienia z zakładu karnego w związku z przedterminowym warunkowym zwolnieniem lub końcem kary pozostało im nie mniej niż 6 miesięcy, a wymagają oni ukończenia przerwanej nauki lub mają odpowiednią motywację do nauki i możliwość jej kontynuowania po opuszczeniu zakładu karnego.

Przyjmowanie osadzonych do szkół prowadzonych przy zakładach lub na kwalifikacyjne kursy zawodowe następuje na podstawie wyników postępowania rekrutacyjnego, prowadzonego przez szkolną komisję rekrutacyjną. Przy rekrutowaniu kandydatów na pierwszy semestr w szkołach lub na kwalifikacyjne kursy zawodowe nie przeprowadza się egzaminów wstępnych i rozmów kwalifikacyjnych.

Postępowanie rekrutacyjne w szkołach przeprowadza się w okresie od 1 do 10 czerwca i od 1 do 10 grudnia każdego roku (SW, 2017b).

Na uwagę zasługuje fakt, że nauka organizowana jest w zawodach, które dają szansę na zatrudnienie po opuszczeniu zakładu karnego – ich przedstawiciele są poszukiwani na rynku pracy. Według stanu na 1.02.2017 r. są to: krawiec, cukiernik, monter zabudowy i maszyn w budownictwie, kucharz, murarz-tylnik, monter konstrukcji budowlanych, elektryk, betoniarz-zbrojarz, ślusarz, technik żywienia i usług gastronomicznych, informatyk, asystent osoby niepełnosprawnej, elektryk, fryzjer, introliigator i inne (Centralny Zarząd Służby Więziennej [CZSW], 2017).

Z opublikowanych przez Służbę Więzienną danych wynika, że według stanu z dnia 1.02.2018 roku

w szkołach prowadzonych przy zakładach karnych i aresztach śledczych skazani mogą zdobywać wiedzę i kwalifikacje w takich zawodach jak: kucharz, krawiec, cukiernik, murarz-tylnik, monter zabudowy i robót wykończeniowych w budownictwie, monter konstrukcji budowlanych, betoniarz-zbrojarz, elektryk, ślusarz, stolarz, elektromechanik, zbrojarz, fryzjer, informatyk, tapicer, mechanik maszyn i urządzeń drogowych, operator obrabiarek skrawających, introligator (Centralny Zarząd Służby Więziennej [CZSW], 2018).

Są to profesje z grupy zawodów usługowych oraz przemysłowych. Oferta skorelowana jest z aktualną sytuacją na rynku pracy i zapotrzebowaniem na specjalistów w określonych branżach. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że skazani przygotowani do pracy w tych zawodach znajdą zatrudnienie na wolności.

Wspieranie edukacji skazanych poprzez projekty finansowane ze źródeł zewnętrznych

Istotnym wsparciem procesu edukacji skazanych są dedykowane projekty, realizowane tak na szczeblu centralnym, jak i przez poszczególne zakłady karne. W niniejszym opracowaniu zostaną krótko przedstawione trzy inicjatywy tego typu.

Program „Podniesienie kwalifikacji zawodowych więźniów w celu ich powrotu na rynek pracy po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności”

Aktualnie w okręgowych inspektoratach Służby Więziennej na terenie całej Polski w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020 realizowany jest projekt pod nazwą „Podniesienie kwalifikacji zawodowych więźniów w celu ich powrotu na rynek pracy po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności”. Kwota dofinansowania tego projektu z Unii Europejskiej wynosi 111 460 109,27 złotych. Najważniejszym celem programu jest podniesienie zawodowej i społecznej aktywności osadzonych a także wzrost ich zdolności do zatrudnienia. Zdobyte przez skazanych nowych umiejętności zawodowych będzie skutkowało podwyższeniem ich możliwości wyjścia z obszaru szczególnie zagrożonego wykluczeniem społecznym. Przyczyni się także do łagodnego oraz czynnego odnalezienia się na rynku pracy po opuszczeniu jednostki penitencjarnej.

Zgodnie z założeniami projektu w okresie pięciu lat w 130 zakładach karnych i aresztach śledczych szkolenia odbędzie 46 tys. więźniów. Będą to kobiety i mężczyźni, którzy zostaną przygotowani do wykonywania zawodów umożliwiających im zatrudnienie zarówno w trakcie odbywania kary, jak i po opusz-

czeniu zakładu karnego. Program stanowi odpowiedź na lokalne potrzeby rynków pracy a także występujących na nich braków kadrowych. Projekt zakłada dynamicznie dopasowanie do aktualnych potrzeb. Stanowi też dopełnienie rządowego programu „Praca dla więźniów”¹. Osoby pozbawione wolności będą kształcić się m.in. w zawodach ogólnobudowlanych, gastronomicznych, zagospodarowania terenów zielonych, opiekuna osoby niepełnosprawnej, fryzjera, szwacza, spawacza, florysty oraz w zakresie obsługi wózków widłowych.

Zgodnie z założeniami programu 56% absolwentów kursów podejmie zatrudnienie już w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Praca wykonywana będzie zarówno odpłatnie (na przykład na rzecz kontrahentów zewnętrznych), jak i nieodpłatnie (na przykład na rzecz samorządów terytorialnych). Działania realizowane w ramach projektu przygotowują skazanych również do podjęcia pracy w halach produkcyjnych powstających w zakładach karnych.

Programy autorskie

Istotne i bardzo interesujące z punktu widzenia zarówno teorii, jak i praktyki penitencjarnej są programy autorskie służące resocjalizacji skazanych. Jest to rozwiązanie dopuszczone przez prawo i stosowane w pracy z osadzonymi obok nauczania szkolnego i kursowego. Działania podejmowane w ramach programów skupione są na zróżnicowanych obszarach aktywności skazanych, w tym także kształceniu. Celem projektowanych i realizowanych oddziaływań jest przygotowanie osadzonych do życia na wolności, do tego, by po opuszczeniu zakładu karnego nie popełnili przestępstwa, znaleźli zatrudnienie i je utrzymali, spłacali swoje zobowiązania finansowe, przestrzegali obowiązujących zasad życia społecznego.

Jednym z takich programów jest „Uniwersytet Więzienny – droga do wolności”, którego realizację rozpoczęto w 2004 roku. Obejmuje zakres zarówno edukacyjny, jak i korekcyjny. Jest realizowany między innymi przez wychowawcę oddziału, oddziałowych, kierownika oddziału penitencjarnej w Białymstoku. W oddziale aresztu śledczego karę pozbawienia wolności w warunkach zakładu karnego typu zamkniętego odbywają kobiety. Podejmowane w ramach programu działania obejmują edukację w obszarze profilaktyki uzależnień oraz przeciwpromocowej, aktywizacji zawodowej, promocji zdrowia i zdrowego stylu życia, rekreacji ruchowej oraz formacji religijnej. Od początku trwania programu następowały w nim zmiany służące jego poprawie i doskonaleniu. Istotne było dopasowanie jego założeń do potrzeb i oczekiwań uczestników oraz możliwości aresztu (Moroz, 2009).

Celem projektu było zorganizowanie zajęć edukacyjno-informacyjnych oraz podjęcie działań w zakresie przygotowania skazanych kobiet do życia na wolności. Wśród celów szczegółowych wymienić można między innymi:

¹ <https://sw.gov.pl/strona/ministerialny-program-pracy-wiezniow>

Organizacja systemu edukacji skazanych w Polsce

- zmniejszenie negatywnych konsekwencji wynikających z izolacji więziennej wobec skazanych,
- wyrobienie umiejętności aktywnego poszukiwania pracy oraz ciekawego spędzania wolnego czasu,
- promowanie zdrowego stylu życia,
- wzbudzenie w skazanych potrzeby ułożenia właściwych i społecznie akceptowanych relacji z innymi ludźmi,
- zapewnienie pomocy prawnej,
- uwrażliwianie kobiet na potrzeby innych poprzez zainteresowanie ich problemami społecznymi (Moroz, 2009).

W programie wzięły udział skazane odbywające karę pozbawienia wolności bez względu na wiek, problemy, zainteresowania, potrzeby czy poziom rozwoju intelektualnego. Projekt ma długofalowy charakter, jest na bieżąco aktualizowany po zakończeniu każdego dwunastomiesięcznego cyklu. Wśród metod i technik oddziaływań w indywidualnych i grupowych formach stosowane są warsztaty, ćwiczenia, rozmowy, prezentacje prac pisemnych i twórczości własnej osadzonych, elementy socjoterapii, metody audiowizualne, wykłady, seminaria, prelekcje, dyskusje, zajęcia ruchowe. W czasie realizacji programu wykorzystuje się sprzęt audiowizualny i gastronomiczny, materiały do wykonywania prac ręcznych, pomoce biurowe.

Osoby odpowiedzialne za realizację programu założyły, że każda z pań dostanie indeks poświadczający udział w programie, a w finale także dyplom jego ukończenia. Po zakończeniu aktywności w blokach profilaktycznych osadzone otrzymują zaświadczenie, natomiast udział oraz efekty uczestnictwa w programie zostają odnotowane w dokumentacji osobopoznawczej w części B.

Oczekiwanym efektem realizacji programu jest zmiana w sposobie funkcjonowania skazanych po opuszczeniu zakładu karnego. Cel stanowi zdobycie przez osadzone stosownych umiejętności pozwalających na poradzenie sobie z negatywnymi emocjami, stresem, ale także z poszukiwaniem pracy. Ważne jest również uzyskanie sprawności w obszarze stosownych nawyków higienicznych, przyswojenie zawodu, wykształcenie odpowiedzialności za własne wybory i decyzje życiowe (Moroz, 2009).

Innym rozwiązaniem realizowanym w polskim systemie penitencjarnym jest program „Readaptacja przez naukę”. Odbywa się w Areszcie Śledczym w Poznaniu, mogą w nim brać udział wszystkie zainteresowane osoby. Wśród jego najważniejszych celów należy wymienić:

- ułatwienie readaptacji społecznej i zapobieganie powrotowi do przestępstwa przez podnoszenie zawodowych kwalifikacji;
- kontynuacja nauki przerwanej wcześniej w szkole;
- kontynuowanie nauki języka polskiego lub obcego;
- popularyzacja wiedzy z obszaru nauki, techniki, historii (Marczak, 2009, s. 353).

Ramy opracowania nie pozwalają na prezentację wszystkich rozwiązań praktykowanych w Polsce, powstają również nieustannie nowe projekty. Przedstawione programy stanowią tylko przykłady i nie oddają całego wachlarza możliwości i działań stosowanych w polskim systemie penitencjarnym. Warto podkreślić, że zasadniczym celem wykorzystywanych rozwiązań jest wyeliminowanie negatywnych konsekwencji wynikających z ekskluzji społecznej więźniów a związanych z zaniedbaniem edukacji. Skazani zdobywają kwalifikacje i realne szanse na ponowne włączenie w życie społeczne po opuszczeniu więzienia.

Na zakończenie warto podkreślić, że chociaż liczba osób skazanych zainteresowanych podniesieniem kwalifikacji oraz ubiegających się o możliwość kontynuowania nauki rośnie, w tym zakresie występują też liczne problemy. Zdaniem Huberta Iwanickiego (2007) można do nich zaliczyć:

- brak odpowiedniej motywacji do kształcenia się i podnoszenia kwalifikacji;
- opóźnienia w nauce szkolnej u skazanych sięgające często kilku lat;
- deficyty w zakresie posługiwania się metodami i technikami pracy umysłowej, brak nawyku pracy intelektualnej;
- problemy z asymilacją podstawowych pojęć, ogromne trudności w przyswajaniu wiedzy;
- utrudniony dostęp do materiałów źródłowych, niewystarczające zasoby bibliotek szkolnych;
- brak odpowiedniego miejsca do pracy umysłowej, czytania, nauki własnej;
- ograniczony dostęp do pomocy naukowych.

Można przyjąć, że wymienione czynniki niekorzystnie wpływają na proces samokształcenia skazanych i podnoszenie kwalifikacji. Jednocześnie w zakładach karnych można mówić o bardzo sprzyjającym klimacie do propagowania oświaty. Ma to związek z przeobrażeniami polskiego systemu penitencjarnego. Warto także zwrócić uwagę na to, że korzystne jest konstruktywne zagospodarowanie osadzonym wolnego czasu, którego mają bardzo dużo. W polskich zakładach karnych personel tworzy liczne rozwiązania sprzyjające samokształceniu osadzonych. Są to takie działania jak wydawanie gazety, organizowanie przeglądów twórczości więziennej i inne inicjatywy (Iwanicki, 2007, s. 54).

Trzeba zaznaczyć, że sytuacja osób przebywających w zakładach karnych jest dosyć specyficzna. Podstawową dolegliwością związaną z odbywaniem kary w warunkach izolacji stanowi ograniczenie wolności – zarówno w sensie fizycznym, jak i psychologicznym i społecznym. Odosobnienie powoduje oddzielenie skazanego od społeczeństwa i ochronę przed skutkami możliwych działań przestępczych. Jednocześnie przebywanie w zakładzie karnym oznacza izolację, uniemożliwia realizowanie zadań zawodowych, kształcenie czy pełnienie ról społecznych. To powoduje, że edukacja staje się dla skazanych swoistą szansą na konstruktywne i wartościowe zagospodarowanie dużej ilości wolnego czasu, wyrobienie sobie nawyku

pracy umysłowej, kształcenia ustawicznego, zdobywania wiedzy.

Osoby przebywające w warunkach izolacji są zazwyczaj bardzo słabo wykształcone. W Polsce nie występuje problem analfabetyzmu, z którym boryka się służba więzienna w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych. Można jednak mówić o analfabetyzmie funkcjonalnym, który polega na braku zrozumienia czytanych tekstów. Jest to jeden z elementów utrudniających zdobycie wykształcenia.

Tymczasem trzeba pamiętać, że wykształcenie stanowi aktualnie czynnik w dużej mierze determinujący znalezienie pracy. Pracodawcy dominujący na rynku szukają osób posiadających wysokie kwalifikacje. To oznacza, że formalne wykształcenie stanowi zasób istotny podczas dokonywania selekcji potencjalnych pracowników. Brak wykształcenia w wielu wypadkach dyskredytuje jednostkę nawet wtedy, jeśli posiada ona odpowiednie umiejętności. Ponadto wiele profesji jest uregulowanych prawnie i formalne wykształcenie stanowi niezbędny warunek dopuszczenia do wykonywania określonego zawodu (Duda, 2016, s. 350).

Podsumowanie i wnioski

Edukacja skazanych stanowi jeden z najważniejszych elementów oddziaływań penitencjarnych w warunkach izolacji. Szczególną wartość ma nauczanie służące przygotowaniu osadzonych do pracy po wyjściu na wolność.

W podejmowanych działaniach z zakresu przygotowania skazanych do życia na wolności ważne jest umożliwienie osadzonym uzupełnienia i podniesienia poziomu wykształcenia oraz zdobycia kwalifikacji zawodowych. Można z dużym prawdopodobieństwem założyć, że od tego, czy podniosą oni swoje kwalifikacje, nauczą się dyscypliny, zdobędą dyplom ukończenia szkoły, zależeć będzie ich bezpieczeństwo, zdrowie i życie oraz bezpieczeństwo ich życiowego dorobku. Ponadto edukacja osadzonych może przyczynić się do ich powrotu do pracy lub rozpoczęcia uczciwej pracy, co przyniesie wymierne profity związane z niekorzystaniem ze świadczeń pomocy społecznej i spłacaniem przez byłych już skazanych zobowiązań finansowych. Bez względu na czynniki utrudniające czy hamujące proces kształcenia nie należy rezygnować z refleksji teoretycznej i szukania systemowych i efektywnych rozwiązań.

Autorce tekstu nasuwają się następujące wnioski i propozycje rozwiązań:

- zwiększenie zaangażowania i zakresu współpracy studentów kierunków pedagogicznych z jednostkami penitencjarnymi w zakresie kształcenia osadzonych – zajęcia dydaktyczne mogłyby być realizowane w formie warsztatowej, konwersatoryjnej, projektowej;
- włączenie w proces dydaktyczny osób prowadzących ciekawe zajęcia dydaktyczne, twórcze

w edukacyjnych placówkach pozaszkolnych i pozawięziennych;

- wskazywanie osadzonym praktycznego wymiaru edukacji i korzyści wynikających z kształcenia, zdobywania wiedzy, poszerzania doświadczeń, na przykład poprzez wykorzystanie konkretnych umiejętności w codziennym życiu;
- zaangażowanie w nauczanie samych osadzonych – skazani mogą przygotowywać pomoce dydaktyczne, aktywnie uczestniczyć w przeprowadzaniu zajęć.

Bibliografia

- Centralny Zarząd Służby Więziennej. (2017). *Wykaz kierunków kształcenia i semestrów nauki w szkołach prowadzonych przy zakładach karnych i aresztach śledczych wg stanu na dzień 1 lutego 2017 r.* Pobrane z <http://sw.gov.pl/assets/83/54/45/969f32b90afdd499165cf39cc63ec3e27cbd8a8a.pdf>
- Centralny Zarząd Służby Więziennej. (2018). *Wykaz kierunków kształcenia i semestrów nauki w szkołach prowadzonych przy zakładach karnych i aresztach śledczych wg stanu na dzień 1 lutego 2018 r.* Pobrane z <http://sw.gov.pl/assets/49/45/73/e3a737d1dc5ddd-bb0afb8b80ab6926fd5fa0c5d.pdf>
- Duda, W. (2016). Grupy ryzyka na rynku pracy ze szczególnym uwzględnieniem reorientacji zawodowej rolników. W: D. Kukla (red.), *Poradnictwo zawodowe – rozwój zawodowy w ujęciu przekrojowym* (s. 350–353). Warszawa: Difin.
- Iwanicki, H. (2007). Możliwości praktyczne edukacji uczniów szkół przywięziennych. *Szkoła Specjalna*, 1, 50–54.
- Jaworska, A. (2012). *Leksykon resocjalizacji*. Kraków: OW Impuls.
- Marczak, M. (red.). (2009). *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*. Kraków: OW Impuls.
- Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej. (2019). *Roczna informacja statystyczna za rok 2018*. Pobrane z <https://sw.gov.pl/assets/40/74/32/7d5ad1384460bb0790e8236a9f6cd4264cb6e863.pdf>
- Moroz, L. (2009). *Uniwersytet Więzienny – droga do wolności*. W: M. Marczak (red.), *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce* (s. 101–105). Kraków: OW Impuls.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2016 r. w sprawie sposobu i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. 2016 poz. 2004)
- Służba Więzienna. (2017a). *Nauczanie skazanych w zakładach karnych i aresztach śledczych*. Pobrane z <https://sw.gov.pl/strona/Nauczanie-skazanych-w-zakladach-karnych-i-aresztach-sledczych>
- Służba Więzienna. (2017b). *Rekrutacja i przyjmowanie osadzonych do szkół*. Pobrane z <http://sw.gov.pl/strona/Rekrutacja-i-przyjmowanie-osadzonych-do-szkol>
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r. nr 90, poz. 557).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 1991 r. nr 95, poz. 425).

Organization of the education system of convicts in Poland

The aim of this paper is to show how the convict education system functions in Poland, as well as its basic assumptions and legal foundations. This paper was written primarily based on Polish legal regulations, statistical data and selected specialist publications.

People in prisons and detention centers have the right to start or continue education. This is guaranteed and regulated by legal regulations, primarily the Executive Penal Code.

Examining the issues of educating prisoners is justified by such factors as the specificity of this group, the importance of education in human life and the value of acquiring knowledge for the prisoner and society.

Committing a crime and being in prison adversely affects the relationship with the labor market and the environment of potential employers. Educating prisoners is beneficial for themselves, their families and society. Education can be an important factor in social readaptation.

The education of prisoners is one of the most important elements of penitentiary interactions in conditions of isolation. Teaching is of particular value. Its goal is to prepare prisoners to undertake and maintain work after being released. In prison, it is important to create conditions conducive to obtaining an education and completing professional qualifications. Whether or not prisoners improve their qualifications, learn discipline or obtain a high school diploma depends on whether they commit a crime again or start living in accordance with social norms. The education of prisoners also means that they do not have to rely on social assistance benefits and instead can pay their financial obligations. What is of greatest value is their return to the family, society and work, and adhere to the principles of community life.

Keywords: convicts teaching, social re-adaptation, Prison Service, methods of resocialization, education system, professional activation

Daria Becker-Pestka jest doktorem nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, adiunktem w Wyższej Szkole Bankowej w Gdańsku. Jej zainteresowania badawcze dotyczą resocjalizacji, zjawisk patologii społecznej oraz aktywizacji zawodowej skazanych. ORCID: 0000-0003-1758-5669

POLECAMY

V Konferencja i Expo „E-Learning Fusion 2020”

W dniach 15–16 kwietnia 2020 r. odbędzie się V edycja konferencji „E-Learning Fusion 2020” (ELF20), której towarzyszyć będzie EXPO. ELF20 to jedyna w regionie Europy Środkowo-Wschodniej międzynarodowa konferencja poświęcona cyfrowym narzędziom szkoleniowym dla biznesu i instytucji.

MIEJSCE WYDARZENIA

Warszawa, Arche Hotel Krakowska, al. Krakowska 237

TEMATYKA

Cyfrowe Strategie Nauczania, Learning Experience Platform (LXP), Immersyjne szkolenia VR, Cyfrowa transformacja L&D, E-learning Tools, Data Analytics i wiele innych...

TRZY BLOKI TEMATYCZNE KONFERENCJI ORAZ SCENA EXPO

- Technologie szkoleniowe (Learning Technologies)
- Strategie szkoleniowe (Learning Strategies)
- E-learning Salon (Case Studies)

Wśród prelegentów znajdują się eksperci, m.in.: Barbara Thompson (Learning Experience Architect), Nick Shackleton-Jones (Director of Learning and Performance Innovation at PA Consulting Group), David James (Chief Learning Officer and Podcast Host at The Learning & Development Podcast), Mike Collins (Senior Digital Learning/LX/UX Specialist), Jonathan Tustain (Immersive Technologies Consultant), Marta Machalska (Prezes Zarządu iPro), Harold Jarche (Partner, Internet Time Alliance), Peter Manniche Riber (Head of Digital Learning).

Organizatorem konferencji jest Digital Learning Centre, a jej twórcą – Marta Machalska, autorka książki *Digital Learning. Od e-learningu do dzielenia się wiedzą*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2019.

Więcej informacji o konferencji na stronie: <https://www.elearning-fusion.pl/>

